

ETHNOGRAPHIA

Alapítva 1890-ben

A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata • 127. évf.

2016/2

KÜLÖNLENYOMAT

A lelkész és a gyülekezet viszonya 1802-ben Úri Sándor gyomai káplán esetének tükrében

A hazai és a külföldi történeti antropológiai kutatásokban egyre több olyan munka születik, amelyek az alsópapság és a falusi társadalom közötti kulturális szakadék kialakulásának történetével foglalkoznak.¹ A nyugat-európai kutatások általában a 16–17. századra teszik azt az időszakot, amikor az alsópapság erős konfliktusba került a népi vallásosság hitéleti igényeivel: a szakadék kialakulását a klérus magasabb iskolázottságával és a hitújítás dogmatikai újításaival magyarázzák, mert ezek igyekeztek megakadályozni az olyan népszokások gyakorlását, amelyek ellenkeztek a kereszténység hitelveivel.² A tridenti zsinat után a katolikus klérus sokszor mereven elzárkózott a népi vallási szokásoktól, amelyre Gerard Rooijackers hívta fel a figyelmet a dél-németalföldi helyzetet elemezve.³ Protestáns közösségek esetében hasonló folyamatokat figyelhetünk meg. Például Bern kanton falusi társadalmában az egyházfegyelem normáinak irányítása fokozatosan kicsúszott a lelkészek keze közül: az egyházi bíróságok világi tagjai a falu értékrendjéhez igazították ítéleteiket, amelyek folyamatosan a lelkész és gyülekezete közötti konfliktusokhoz vezettek. Heinrich Richard Schmidt elemzése szerint az újonnan megválasztott lelkészek rendszeresen megpróbálták a keresztény erkölcsi normákat helyreállítani, de ezek rendszerint további nézeteltéréseket váltottak ki. A helyzet odáig fajult, hogy 1735-től kezdve már nemcsak a varázslás és az átkozódás ellen kellett a lekipásztornak küzdenie, hanem a szekularizáció ellen is.⁴

Magyarországon Bálint Sándor figyelte fel arra, hogy a papnak igen nagy szerepe van a népi vallásosság irányításában, de részletesen nem foglalkozott az alsópapság és a népi vallásosság közötti különbségekből adódó konfliktusokkal. Röviden utalt arra, hogy a hittételek és a közösség vallási igénye nem feltétlenül egyeztethetők össze.⁵ Az újabb kutatók közül Bárh Dániel hívta fel arra a figyelmet, hogy a Kárpát-medencében a felvilágosodás hatására a gyülekezetek hitéletében a lelkész és a gyülekezeti tagok közötti kulturális különbségből adódó nézeteltérések alakultak ki, amelyek során a felsópapság igyekezett gátat szabni a túlzott vallási rajongás terjedésének.⁶ A kutatások alapján úgy tűnik, hogy a „jó pap” fogalma nem feltétlenül esik egybe az egyházi kánonok által előírt erkölcsi értékrenddel, mert a gyülekezet sokszor akkor is szimpatizált lelkészével, amikor az súlyos egyházfegyelmi vétségeket követett el.

¹ A református egyház esetében anakronisztikus lenne alsópapságról beszélni, mert a lelkészi társadalom nem vált szét alsó- és felsópapságra, viszont a katolikus egyházzal való könnyebb összehasonlíthatóság érdekében használjuk ezt a kifejezést. A fogalmi probléma tisztázásáról lásd: Bárh 2013a: 5.

² Kiss 2008: 316–339.

³ Rooijackers 1989: 41–56.

⁴ Schmidt 1995: 59–61, 149–156, 354–355.

⁵ Bálint 1938: 15, 47–51., Bálint 1980: 337.

⁶ Bárh 2014: 39–58.

Ez a rokonszenv mindaddig fennállt, amíg a pap a hívők vallásigényét kiszolgált, viszont automatikusan ellehetetlenült a helyzete, ha szembezállt a lakosság elvárásával.⁷ Korábbi levéltári kutatásaim során magam is találtam hasonló helyzetre utaló dokumentumokat. Egy feljegyzés szerint például a hódmezővásárhelyi lelkész, Igmándi Mihály paráználkodása egyáltalán nem zavarta a gyülekezetet, viszont kollégájának, Bereczk Péternek a francia forradalommal való szimpatizálása azonnal kiváltotta a gyülekezet rosszallását.⁸ Közismert eset Szőnyi Benjámín hódmezővásárhelyi lelkipásztor sorsa. Több helyen is olvashatjuk, hogy Szőnyit 1787-től kezdve Nyéki István és Füles Mihály jegyzők vezetésével igyekeztek eltávolítani a hivatalából. Ez ellen hiába keresett segítséget a Károlyiaknál, az úriszéknél, az egyházkerületnél és az egyházmegyénél, mégis le kellett mondania hivataláról.⁹ Ez a konfliktus tipikus példája annak, hogy a lelkipásztor és a hívők között olyan érdekelletétek alakultak ki, amelyek már nem a vallásgyakorlással, hanem a hatalomgyakorlással hozhatók összefüggésbe. Gyulán ehhez hasonló helyzet alakult ki a 19. század elején, amikor az egyházközség belső ügyeibe egy világi tanácsbíró, Tormássy Lajos avatkozott be.¹⁰ A békési egyházmegye lelkészi karát vizsgálva Szász Lajos arra a következtetésre jutott, hogy a lelkész és gyülekezete közötti konfliktus akkor mérgesedett el igazán, amikor a lelkipásztor nem volt hajlandó a hívek normaértékeinek megfelelni, például rangon aluli házasságot kötött.¹¹ A kutatás mindenesetre még nem lezárt, ezért is újszerű Kiss Rékának a kora újkori egyházfegyelmi ügyekről írt monográfiája.¹² Gyöngyössy Orsolya szintén a pap és gyülekezete közötti konfliktust elemezte, amelynek során bemutatta a csongrádi plébános és a templomszolgák társadalomformáló szerepét.¹³

A gyomai káplán,¹⁴ Úri Sándor által gerjesztett konfliktust azért érdemes a fentebb ismertetett eszközökkel ismertetnünk, mert rendelkezésünkre állnak az egyházi bíróság tanúkihallgatási jegyzőkönyvei, valamint Úri írott prédikációi is, amelyek a feszültség okozói voltak 1802-ben.¹⁵ Nézzük meg ezeket részletesebben!

A gyomai bíró 1801-ben kezdte el önálló kötetben vezetni hivatalával kapcsolatos ügyek jegyzőkönyvét, de ez sajnos hosszú ideje lappang, pedig az egyház és a falu kormányzásának összefonódása miatt alapvető forrásnak számít.¹⁶ Elképzelhető, hogy az egyház és az önkormányzat összekapcsolódása miatt nem áll rendelkezésünkre önálló egyházi protokollum sem, mert az egyházi ügyeket a bírói jegyzőkönyvbe is vezethették. Az autopszia hiánya miatt ezt sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudjuk, mindenesetre tény, hogy ebben az időszakban az anyakönyvekbe vezettek be néha jegy-

⁷ Bárh 2013b: 22–32.

⁸ Hegyi 2014: 438, 442.

⁹ Imre 1984: 667., Szeremley 1890: 143–144., 172, 194, 197–199.

¹⁰ Kósa 2011: 78–79.

¹¹ Szász 2013: 181, 192–193.

¹² Kiss 2011.

¹³ Gyöngyössy 2014: 18–21.

¹⁴ A 18–19. század fordulóján a református egyházban káplánnak hívták azokat a lelkipásztorokat, akik a hivatalosan megválasztott lelkész munkáját segítették. Mai fogalmaink szerint beosztott lelkésznek tekinthetjük.

¹⁵ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹⁶ BML V.317.a.1.

zőkönyv jellegű feljegyzéseket. Ez arra enged következtetni, hogy vagy nem volt még ekkor önálló protokolluma az egyháznak, vagy a bírói jegyzőkönyvben vezették az egyházi ügyeket is.¹⁷ Dávidházi Bekes Sámuel 1818-ban került kezdő lelképásztorként a településre. Személye azért fontos, mert 1834-ben egy egyháztörténeti krónikát készített, amelyben az egyházközség levéltárát is ismertette. Mivel ő az 1802-es események majdnem kortársának tekinthető, megállapításai elsődlegesek számunkra: szerinte az egyháznak csak anyakönyvei voltak még ekkor, jegyzőkönyvei nem. Sajnos azt nem említi, hogy az egyházi ügyeket a bírói protokollumba bejegyezték-e vagy sem.¹⁸

Az értékes forrástípusok hiánya ellenére Gyoma közigazgatási iratai között több olyan dokumentumot találunk, amelyek Úri Sándorral foglalkoznak, viszont a hirdetőkönyvben és a peres jegyzőkönyvben nem található semmilyen adat az ügyvel kapcsolatban.¹⁹ Az egyházkormányzat korabeli levéltári anyagában az egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvben és az egyházlátogatási jegyzőkönyvben, valamint az egyházkertületi jegyzőkönyvben és a hozzá tartozó ügyiratokban bőséges információkat találunk Úrival kapcsolatban.²⁰ A fentebb említett Dávidházinak személyesen kellett ismernie Úri Sándort, mert mindketten a békési egyházmegyében szolgáltak, mégsem tesz róla semmilyen említést: gyomai káplánságát nem is említi, szerinte 1802–1804 között nem volt lelkésze a gyülekezetnek.²¹ Szilágyi István parasztgazda 1836-ban készített egy falutörténeti krónikát, de semmit sem közöl Úri tevékenységéről, csak annyit ír, hogy „Tiszteletes Uri Sándor volt 1 esztendeig.”²²

Kis Bálint szentesi lelkész, aki szintén Úri Sándor kortársa volt, megemlíti a gyomai botrányos esetet, de nem részletezi annak tartalmát.²³ Az egyháztörténet-írás viszonylag szűkszavúan írja le Úri gyomai ügyét, sem Zoványi Jenő,²⁴ sem Barcsa János²⁵ nem ismerteti a vádpontokat. Békés vármegye történetével illetve a település helytörténetével foglalkozó munkák egyáltalán nem tesznek említést Úriról, mivel ezek alapvetően csak a gyomai református egyház fennállását igazolták, illetve a templom építését ismertetik.²⁶ A gyomai kálvinista egyházközség történeti feldolgozása ugyan amúgy sem tekinthető olyan szakmunkának, amely megfelelő lenne a modern történeti kutatások számára, de ebben sem szerepel Úri Sándor neve.²⁷

A források áttekintése után nézzük meg, ténylegesen milyen konfliktus alakult ki Úri Sándor és a gyomai református gyülekezet között 1802-ben!

¹⁷ Például a halotti anyakönyv legátusokra költött kiadásokat és rektori névsorokat tartalmaz (GyREL I.157.a *Halotti anyakönyv 1794–1826*).

¹⁸ Bekes 1890: 52, 56.

¹⁹ BML V.317.b.1; V.317.b.23.; V.317.f.2.

²⁰ TtREL I.29.a.2.; I.29.h.1; I.1.b.42.807; I.29.i.50.

²¹ Bekes 1890: 52.

²² Szilágyi István gyomai parasztgazda 1836-ban kezdte el helytörténeti krónikáját vezetni. Sajnos az eredeti példányt nem tudtam megtekinteni, csak a Cs. Szabó István tulajdonában lévő gépelt változatot láttam. A gyomai parasztkrónikákról lásd: Cs. Szabó 1989: 636.

²³ Kis 1992: 102–103.

²⁴ Zoványi 2004: 272.

²⁵ Barcsa 1908: 250.

²⁶ Karácsonyi 1896: 134., Maday 1960: 184–185., Haan 2010: 195–196.

²⁷ Harsányi 1914: 18.

A botrány gyakorlatilag az egyházlátogatás idején pattant ki. Mivel a vizitáció során az esperes mind a lelkész mind a gyülekezet véleményét megkérdezte az egyházfegyelmi állapotokról, egyértelműen kijelenthetjük, hogy a káplán elleni panaszok a lakosság tagjaitól származtak. A vizitátorok ezt igazolva Szilágyi Mihály főbíró, Bíró István és Gétsi (Getsei) István tanúvallomását csatolták a jegyzőkönyvhöz.²⁸ Ezt követően az egyházmegye békésszentandrási közgyűlésén úgy döntöttek, hogy az ügyet az egyházkerület elé viszik, de addig Úri folytathatja kápláni szolgálatát Gyomán.²⁹ Az egyházkerület 1803. augusztus 12-én utasította Kuthi Ádám esperest, hogy ismételje meg a vizsgálatot,³⁰ amely 1803. szeptember 26-án meg is történt: újabb tanúkat hallgattak ki az ügyben.³¹ Ennek hatására október 7-én Úrit ideiglenesen felfüggesztették, és arra kötelezték, hogy az egyházkerület előtt exmittáljon.³² Ezt követően a gyomaiak két beadványt is készítettek (1803. október 7-én és december 15-én), amelyben arról kívánták az egyházkerületet meggyőzni, hogy mielőbb vizsgáztassák le Úrit, és utána szeretnék volna rendes prédikátorukká megválasztani.³³ Igaz, az exmissió sikeres lett, de a superintendencia úgy határozott, hogy Úri megosztó személyisége miatt Gyomán soha sem vállalhat lelkészi állást.³⁴ 1804-re végre lecsillapodott a botrány, mert a gyülekezet elhatározta, hogy másik prédikátort választ, amely sikeresen lezajlott, és Kolláth Mihály megérkezett a településre.³⁵

A lelkész és gyülekezete közötti feszültséget akkor érthetjük meg a legjobban, ha röviden összefoglaljuk, mi történt Gyomán Úri Sándor káplánsága idején. Az 1802. november 25-én tartott vizitáció során a bíró és két másik gyomai lakos azt állította, hogy Úri az alábbi kijelentéseket tette különböző szolgálataiban:

*A pokolbéli kinok nem egyébben fognak állani, hanem ebben, hogy a gonoszok a jókkal együtt lévén, mikor ezek vigadnak, ak(k)or amazok szomorkodnak. Az idvesség nem a J(e)sus érdeme v. elégtétele által, hanem az Istennek irgalmasságából vagy on maga az Isten rontotta meg először a 2dik parantsolatot akor, mikor emberi formában meg-jelent és a Sátorban Kérubimokat tsináltatott A J(e)sus meg-tanította a maga Istenségét a maga meg-testülése által A kik a pokolról az előtt mondott beszédét nehezellik, azok innét ki-mehetnek Hogy az imádság elütt valo invocatiókat pro tempore, sokszor az énekek énekéből formálja, de ugy hogy többire érthetetlen, botrankoztató.*³⁶

²⁸ Egyházlátogatás Gyoma, 1802. november 25. TtREL I.29.h.1

²⁹ Egyházmegyei közgyűlés Békésszentandrás, 1803. június 23. TtREL I.29.a.2.

³⁰ Egyházkerületi jegyzőkönyv kivonata, 1803. augusztus 12. TtREL I.29.i.50.

³¹ Dömény János által lefolytatott kivizsgálás, Gyoma, 1803. szeptember 26. TtREL I.1.b.42.807. nr. 4.

³² Egyházkerületi jegyzőkönyv kivonata, 1803. október 7. TtREL I.29.i.50.

³³ A gyomaiak beadványa. Debrecen, 1803. október. 7. TtREL I.1.b.42.807. nr. 9. A gyomaiak második beadványa, Gyoma, 1803. december 15. TtREL I.1.b.42.807. nr.11.

³⁴ Békési egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvének kivonata, Gyoma, 1803. szeptember 27. BML V.A.317.b.1.

³⁵ Gál András levele a gyomaiknak, Debrecen, 1804. február 17. BML V.317.b.1

³⁶ Egyházlátogatás Gyoma, 1802. november 25. TtREL I.29.h.1.

A fennmaradt forrásokban nincsen arra vonatkozó adat, hogy mi történt Gyomán a vizitáció után, de Földi János leveléből arra következtethetünk, hogy a káplántól igyekeztek megszabadulni, mert Földit szerették volna meghívni lelkipásztornak.³⁷ Tudjuk, hogy Gyomán azért szolgált Úri 1801 óta káplánként, mert a helybeli lelkész, Marjalaki Dániel agyvérzést kapott.³⁸ Tehát az ellehetetlenült káplán és a magatehetetlen lelkész helyett szükség lett volna valakire, aki ellátja a lelkipásztori teendőket. Földi viszont nem volt hajlandó erre. A gyomaiaknak több mint fél évet kellett arra várniuk, hogy az ügyben valamilyen előrelépés történjen: az 1803. június 23-án Békésszentandrásen tartott közgyűlésen jelen voltak követek, és több Úrit vádló feljelentést is felolvastak. A közgyűlés jegyzőkönyve szerint szinte szóról-szóra ugyanazokkal a kihágásokkal vádolták meg a káplánt, mint a vizitációkor. Ügyében viszont végleges döntés nem született, mert az egyházkerület felé továbbították az iratokat.³⁹ Újabb fordulat akkor következett be, amikor az egyházkerület kérésére megismételték a vizsgálatot Gyomán, és az újonnan kihallgatott tanúk vallomásai módosították a tényállást.

Az 1803. szeptember 26-án lefolytatott eljárás csakis új tanúkat hallgatott ki, a bíróságnak és két társa tanúvallomását nem ismételték meg. A kihallgatási jegyzőkönyvekből alig tudunk meg valamit az új tanúk jogállásáról, mert csak a nevüket és életkorukat rögzítették. Valószínűleg a gyülekezetben köztiszteletnek örvendő személyeket kerestek meg, hiszen a településen mindenki ismerte az esetet, ezért olyanokat volt érdemes megkérdezni, akik – a tanácson kívül – hiteles embernek számítottak. A jegyzőkönyvekből megállapítható, hogy igaznak bizonyultak a korábbi vádak, mert a megkérdezettek ezeket egybehangzóan igaznak ismerték el, viszont újabbak is felmerültek: állítólag börtönviselt embert választott be Úri presbiternek, Kis István egykori bírósághalotti búcsúztatásakor megsértette az előjárókat, és azt állította, hogy a Biblia nem isteni kinyilatkoztatás, hanem csak emberi alkotás.⁴⁰ Mindezt megtette még azzal, hogy a község tanácsának tagjait nem hívta meg a presbiteri ülésekre.⁴¹

Ezek után nem véletlen, hogy 1803. október 7-én felfüggesztették állásából.⁴² Sokkal inkább váratlan fordulatnak tekinthető, hogy a gyomaiak kétszer is kiálltak Úri mellett (1803. október 7-én és december 15-én), és arra kérték az egyházkerületet, hogy szentelje fel őt lelkésszé, és hadd szolgáljon tovább Gyomán.⁴³

Mielőtt a lelkipásztor és a gyülekezet közti viszony részletes elemzésébe belekezdnenénk, le kell szögeznünk, hogy Úri teológiai szempontból heterodoxiát követett el, ezért tisztázni kellett magát. (A források többször is így fogalmaztak,

³⁷ Földi János levele a gyomai egyháznak, Debrecen, 1803. május 14. BML V.A.317.b.1

³⁸ Kuthi Ádám levele, Ócsöd, 1803. július 26. TtREL I.1.b.42.807. nr. 3.

³⁹ Egyházmegyei közgyűlés Békésszentandrás, 1803. június 23. TtREL I.29.a.2.

⁴⁰ Dömény János által lefolytatott kivizsgálás, Gyoma, 1803. szeptember 26. TtREL I.1.b.42.807. nr. 4.

⁴¹ Úri Sándor elleni vádak, Gyoma, 1803. szeptember 27. TtREL I.1.b.42.807 nr. 6.

⁴² Egyházmegyei közgyűlés Gyoma, 1803. szeptember 27. TtREL I.29.a.2. Tiszántúli Református Egyházkerület közgyűlésének kivonata, 1803. október 7. nr. 83. BML V.317.b.1.

⁴³ A gyomaiak beadványa. Debrecen, 1803. október. 7. TtREL I.1.b.42.807. nr. 9. A gyomaiak második beadványa, Gyoma, 1803. december 15. TtREL I.1.b.42.807. nr.11.

hogy „heterodoxa opiniokat”⁴⁴ tanított.) Végül is sikerült a heterodoxia gyanúját magáról elhárítania, mert 1805-ben felszentelték lelkésznek.⁴⁵

Annak érdekében, hogy megérthessük, miért ragaszkodtak a gyomaiak mégis a lelkészükhöz, meg kell vizsgálnunk az egyházközség valláserkölcsei értékrendjét, a településen tapasztalható egyéb társas konfliktusokat, Úri Sándor személyiségét valamint a községben található érdekcsoportokat. Ezek után meg tudjuk majd válaszolni azt a kérdést, hogy Úri megfelelt-e a lakosság a „jó papról” alkotott elképzelésének. Más-ként fogalmazva azt szeretnénk megválaszolni, hogy kimutatható-e a népi vallásosság és a lelképásztor által képviselt vallásosság között valamilyen nézetkülönbség.

A gyomai református egyház valláserkölcsei életét sok minden befolyásolta, amelyek közül ki kell emelnünk, hogy a falu lakossága etnikailag és felekezetiileg 1830-ig homogénnek tekinthető, mert a németajkú lutheránusok betelepüléséig csak magyar reformátusok éltek a településen, akik a 18. század elejétől kezdve többé-kevésbé szabadon gyakorolhatták vallásukat.⁴⁶ Az egyház szempontjából ezt a kedvező helyzetet erősítette még az, hogy a 18–19. század fordulóján a község önkormányzata nem különült el az egyházkormányzattól, amely biztosította az egyház számára, hogy mélyen beágyazódjon a társadalomba, és ezáltal biztosítsa érdekeit.⁴⁷ Tudjuk, hogy a 18. század közepén Debrecenben már szétválasztották a város és az egyház vezetését, és erre való törekvések több református településen is történtek.⁴⁸ Így például a Gyomához közeli Mezőtúron az 1770-es évektől vált ketté a két intézmény.⁴⁹ Gyomán viszont 1798-ban arról született határozat, hogy a település jegyzőkönyvében írásban kell rögzíteni a lelkész, a tanító és a harangozó fizetését, mivel azt a falu finanszírozza.⁵⁰ Az önkormányzat és az egyházkormányzat összefonódásával a kortársak is tisztában voltak, mert Földi János 1803-ban „gyomai Nemzetes Bíró Uramnak és a Sz. Ekklésia több érdemes előljáróinak” címezte levelét.⁵¹ A két intézmény összefonódását jellemzi, hogy iratkezelési gyakorlatuk sem különült el egymástól: Gyoma 1820 előtti közigazgatási iratai között mind a mai napig több egyházkormányzati iratot őriznek.⁵²

Ezek alapján igaznak kell tekintenünk Szilágyi Miklósnak azt a megállapítását, amely szerint Gyomán a 18–19. század fordulóján az erkölcsi normákat a falusi önkormányzat és az egyház közösen határozta meg.⁵³ Az értékrendet alapvetően befolyásolta a lakosság gazdasági helyzete, amelyről azt tudjuk, hogy a település szinte kizárólag mezőgazdasági tevékenységből tartotta fenn magát, iparosodásnak, kereskedelemnek csak nagyon halvány nyomát lehet találni, hiszen az első céh csak 1820-ban jött létre.⁵⁴

⁴⁴ *Egyházmegyei közgyűlés Békésszentandrás, 1803. június 23.* TtREL I.29.a.2.

⁴⁵ *Egyházmegyei közgyűlés Köröstarcsa, 1805. február 20.* TtREL I.29.a.2.

⁴⁶ Szilágyi 1977: 636–640.

⁴⁷ Darvas 1977: 267–268.

⁴⁸ Rácz 1997: 90, 92., Varga 1935: 109–113.

⁴⁹ Benda 1986: 301–307., Bodoki Fodor 1978: 51, 71.

⁵⁰ BML V.317.f.2. fol. 3v-4r

⁵¹ *Földi János levele, Debrecen, 1803. december 16.* BML V.317.b.1.

⁵² BML V.317.b.1.

⁵³ Szilágyi 1977: 645.

⁵⁴ Daka 1977: 80.

A paraszti életforma leginkább a földművelés és az állattenyésztés napi gondjaival törődött, a felvilágosodás filozófiája vagy a teológiai újdonságok irányában semmilyen érdeklődés nem mutatható ki.⁵⁵

A rendelkezésünkre álló források viszont bepillantást engednek nyújtani abba, hogy a paraszti világ hogyan viszonyult a református lelkipásztor lelkigondozói gyakorlatához.

1773-ban az egyházközség panaszt emelt Olcsvai Gál András lelkész ellen. Az ügy érdekessége, hogy Olcsvai már 24 éve szolgált a faluban, mégiscsak most vetették a szemére, hogy soha nem tartott katekizációt.⁵⁶ Tudjuk, hogy a református egyházban a 18. század második felétől kezdett elterjedni a konfirmáció, ezért semmi meglepő sincs abban, hogy Gyomán 1773-ig nem volt ennek nyoma.⁵⁷ Nagyobb probléma már, hogy az Olcsvait követő lelkészre, Marjalaki Dánielre azért panaszkodtak, mert bevezette a katekizációt.⁵⁸ Mindez arra utal, hogy más dolog állt a probléma hátterében. Ezek szerint sokkal jobban zavarta a híveket, hogy Olcsvai ellopta a perselypénzt, Marjalaki pedig kiprédikálta a bírót, mintsem az, hogyan készíti fel az embereket a vallás alapételeinek betartására. Érdekes viszont, hogy az egyházfegyelem konzervatív fennmaradása sokkal tovább kimutatható Gyomán, mint más egyházközségekben.

A szakirodalom egyetért abban, hogy Magyarországon az 1770-es évektől kezdve az egyházfegyelem meglazult, mert II. József intézkedései következtében beszűkültek a lelkészek büntetési jogkörei, illetve a felvilágosodás nyomán a 19. század közepére kialakult az egyházzal kapcsolatban egyfajta közömbösség. Ennek egyik példája az ún. eklézsiakövetés gyakorlatának eltűnése volt.⁵⁹ Gyomán viszont még az 1870-es években is alkalmazták a házasságtörésen ért személyek esetén a magán egyházkövetést.⁶⁰ Véleményem szerint az egyházfegyelmi szokások ilyen hosszán elnyúló fennmaradása összefügghet azzal, hogy a falu lakossága az 1840-es évekig folyamatosan kicserélődött, elvándorolt, míg 1840 után kimutatható a hosszú távon helyben élő családok közössége.⁶¹

A következőkben azt nézzük meg, hogy Úri Sándor szolgálatának idején milyen egyéb társadalmi konfliktusok fordultak elő, amelyek összefüggésbe hozhatóak Úri elutasításával, majd későbbi elfogadásával kapcsolatban.

Ezzel kapcsolatban ismét Szilágyi Miklós kutatásaira támaszkodhatunk, aki kimutatta, hogy a 18–19. század fordulóján az erkölcsi kihágásokat a közvélemény nem ítélte el, hanem burkoltan támogatta azokat. Így például az 1790-es évek előtt a törvénytelen gyermekek születését semmilyen módon nem szankcionálták, hanem bevett szokásként elfogadták azt. Sőt! Még az 1810-es években is a rontók, gyógyítók, boszorkányok csodaerejét maguk a bírák sem vonták kétségbe, noha igyekeztek megbüntetni az ilyen kihágások elkö-

⁵⁵ Szilágyi 1977: 596–608.

⁵⁶ Kovács Mihály és Szendrei János panasz Olcsvai Gál András ellen, Gyoma, 1773. március 1. TtREL I.1.b.12.201. nr. 2.

⁵⁷ A 18. században sokszor nem volt egyértelmű, hogy mit értettek katekizáción. Bizonyos esetekben a felnőttek hitoktatását és a Heidelbergi káté magyarázatát jelentette, máskor a gyermekek konfirmációra való felkészítését. Illyés: 1936: 44–45.

⁵⁸ Gyomai lelkész, Marjalaki Dániel ellen tett vádak, Gyoma, 1800. február 20. TtREL I.29.i.50.

⁵⁹ Szigeti 2011: 70–80. Kósa 1983: 211–215.

⁶⁰ Házassági anyakönyv 1773-1863. GyREL I.157.a.

⁶¹ Szilágyi 1977: 636–640.

vetőit.⁶² Ezek a bűnök természetesen az egyház illetékességébe is beletartoztak, források hiányában viszont nincs adatunk arról, hogy a lelkész részt vett-e ezeknek felderítésében és elítélésében. Áruklodó viszont Bak János tanító és káplán egyházfegyelmi ügye, aki Úri egyházfegyelmi ügyével azonos évben került a figyelem középpontjába, mert felesége valamilyen közelebről meg nem határozott erkölcsstelenséget követett el. Ezek után Bak és neje, Kiss Sára egyszerre kötelezte magát a bírák és az egyház előtt, hogy megjavul.⁶³

Mindezekből az következik, hogy a falu és az egyház közösen örködött az egyházfegyelmelet betartatásán, de igazából az egyházi kánonokban szereplő mértéket meg sem tudták ezek közelíteni, gyakran inkább a közösség érdeke döntött, nem pedig az egyházjog.

Ezek után nézzük meg, hogyan illeszkedett be Úri Sándor ebbe a közösségbe, személyiségét, viselkedését hogyan tudta elfogadtatni a gyomaiakkal.

Úri Sándor Tiszakürtön született, Mezőtúron kezdte a tanulmányait, majd 1789. április 23-án lett Debrecenben tógás diák, ahonnan 1797-ben Szabadszállásra ment rektornak. Innen került 1801-ben Gyomára káplánnak, ugyanis a korábban a faluban szolgáló lelkész, Marjalaki Dániel agyvérzést kapott.⁶⁴ A halotti anyakönyvből viszont megtudjuk, hogy a magatehetetlen Marjalaki a haláláig, 1804-ig Gyomán maradt.⁶⁵ A wittenbergi egyetemen 1800-ban beiratkozott egy Úri Sándor nevű peregrinus, de nem valószínű, hogy azonos lenne az általunk vizsgált személlyel, mert ő szentesi születésű volt és Wittenbergben inkább evangélikusok tanultak ebben az időben.⁶⁶ Fentebb már utaltunk rá, hogy 1803-ban felfüggesztették, de később sikeresen exmittált, bár Gyomán nem szolgálhatott tovább. 1805-1810 között már Magyarittabén volt lelkész, ahol le kellett mondania hivataláról, mert feleségét kiközösítették a faluból. 1811–1817 között Debelliácson találjuk, ahol nem volt megelégedve helyével, ezért Szentesre távozott, ahol éveken át tartózkodott anélkül, hogy állandó munkája lett volna.⁶⁷ Ebben az időszakban több meghívást illetve utasítást is kapott, hogy foglaljon el lelkészi állásokat, mint például Vadászon, Dobozon, Gyorokon, Borossebesen, Hódmezővásárhelyen, de vagy nem fogadta el azokat, vagy nem kapta meg az esperes hozzájárulását az állás elfoglalásához.⁶⁸ Sipos József békési prédikátor találóan összegezte Úri személyiségét, amikor arra utalt, nem érti, miért nem hajlandó semmilyen állást elfogadni.⁶⁹

Mindenesetre érdekes, hogy 1820-ban Hódmezővásárhelyen, amelyik a békési egyházmegye legnagyobb és leggazdagabb gyülekezete volt, annyira megkedveltette magát, hogy szerették volna legalább káplánként megtartani, de az esperes nem egyezett abba bele.⁷⁰

⁶² Szilágyi 1977: 645–647.

⁶³ *Bak János és D. Kis Sára kötelezvénye, dátum nélkül* BML V.317.b.1.

⁶⁴ Szabadi 2013: 720. *Kuthi Ádám levele, Ócsöd, 1803. július 26.* TtREL I.1.b.42.807. nr. 3.

⁶⁵ *Halotti anyakönyv 1794–1826.* GyREL I.157.a.

⁶⁶ Szögi 2001: nr. 10100.

⁶⁷ Szász 2013: 192–193.

⁶⁸ 1817. április 23.; 1817. október 29.; 1818. április 24.; 1818. június 19.; 1819. április 27.; 1819. július 6.; 1820. április 7.; 1821. november 17. TtREL I.29.o.1

⁶⁹ *Sipos József levele Juhász István esperesnek, Békés, 1819. június 21.* TtREL I.29.i.6.

⁷⁰ *Hódmezővásárhelyi presbitérium levele Juhász István esperesnek, Hódmezővásárhely, 1820. május 12.* TtREL I.29.i.67.

Írásos nyomát nem találtuk annak, miért ódzkodott attól az esperes, hogy Úri Hódmezővásárhelyen szolgáljon, de nem nehéz azt elképzelni, hiszen már Gyomán is tanújelét adta, mennyire fel tudja forgatni az egyház életét. Kicsit később, 1823-ban Körösladányban helyettes lelkészként szolgált, ahol ismét felfüggesztették, mert nem volt hajlandó a helyi földesúr feleségétől ajándékba kapott úrasztali terítőt átvenni.⁷¹ Végül csak sikerült megállapodnia, mert 1824-től 1844-ig Dombegyházán szolgált, ahol öregségére megvakult és az egyházmegye alamizsnáján tengette életét.⁷²

A fentebbiekből látható, hogy Úri konfliktusos személyiség volt, bár meg tudta magát kedveltetni a gyülekezetekkel. Úgy tűnik, hogy rá sokszorosan igaz Szigeti Jenőnek az a megállapítása, hogy a református lelkészek nagyon erősen ki voltak szolgáltatva a gyülekezetek kényének-kedvének.⁷³

Ezek után nézzük meg, hogyan viszonyult a gyomai paraszttársadalom Úri személyiségéhez!

Az ügy tárgyalása során több olyan tanúvallomás, illetve beadvány született, amelyekből arra következtethetünk, hogy Úri népszerű volt a gyülekezetben. Csapó Mihály gondnok, Debreczeni Ferenc presbiter és Tsó János nemes beadványában egyenesen úgy fogalmaznak, hogy „mind épületes tanításiért, példás maga jó viseléséért[...] nállunk létének kezdeteitől fogva nagyon meg tettett.”⁷⁴ Ez a pártoló kiállítás viszont nem azoktól származik, akik bevádolták őt. Sőt! Bíró András tanúvallomása szerint Úri átalakította a konzisztóriumot, amelybe Debreczeni András börtönviselt ember is bekerült.⁷⁵ Ráadásul a lázongó káplán többször is tanújelét adta annak, hogy a falu vezetőivel nincs összhangban, mert az esküdtek arra panaszkodtak, hogy kikerültek a presbitériumból,⁷⁶ és megfenyegette őket Kis István egykori főbíró temetésén mondott prédikációjában: „Vigyázzatok mert az Isten edjűtt fogja a dolgot a köznéppel és ki hány a ti hivataltokból, mint ezt is hirtelen ki vette hivatalából.”⁷⁷

Mégis leginkább abból a levélből értesülünk Úri és a falusi önkormányzat közötti konfliktusból, amely két nappal az ominózus vizitáció után készült. Ebben a káplán határozottan elutasítja a bírónak azt a kérését, hogy prédikálja ki és veréssel fenyegetse meg a népet, ha nem szántják fel a kenderföldet, mert szerinte a bíró ilyen utasítást nem adhat neki: „Csak a Királyi Felsőleges Helytartó Tanács parantsolatjából lehet a kathedrából valakit veréssel fenyegetni... Nemzetes Bírák Uraimékkal ... én ilyen követséget nem vállalhatok.”⁷⁸

A helyzet annyira elfajult, hogy amikor az egyházmegye Gyomán tartotta közgyűlését – amelynek legfőbb témája Úri ügye volt – az esperest, Kuthi Ádámot és a főjegyzőt majdnem meglincselték, alig tudtak a településről elmenekülni:

⁷¹ *Tanúkihallgatás Uri Sándor ügyében, Körösladány, 1823. május 25.* TtREL I.1.b.71.1559. nr. 1. *Egyházkerületi jegyzőkönyvi kivonat, Debrecen, 1823. április 18.* TtREL I.1.b.72.1589. nr. 50.

⁷² Szász 2013: 192–193.

⁷³ Szigeti 2010: 59–82.

⁷⁴ *A gyomaiak beadványa, Debrecen, 1803. október. 7.* TtREL I.1.b.42.807. nr. 9.

⁷⁵ *Dömény János által lefolytatott kivizsgálás, Gyoma, 1803. szeptember 26.* TtREL I.1.b.42.807 nr. 4.

⁷⁶ *Úri Sándor elleni vádak, Gyoma, 1803. szeptember 27.* TtREL I.1.b.42.807 nr. 6.

⁷⁷ *Dömény János által lefolytatott kivizsgálás, Gyoma, 1803. szeptember 26.* TtREL I.1.b.42.807 nr. 4.

⁷⁸ *Úri Sándor a „nemzetes bírák Uraimék”-nak, Gyoma, 1802. november 27.* TtREL I.1.b.42.807 nr. 10.

...olylan fel haborodott, zenebonas és nem tsak a Tanáts, de a parochialis házhoz is hivatlan is tuduló emberek közt irtoztam marasztani [a jegyzőt]. Hallom, hogy míg mindnyájan edgyütt jelen voltunk is, mertek nemellyek fenyegetőzni.⁷⁹

Még mielőtt viszont a szegény parasztok szociális megmentőjeként látnánk Úri személyét, azt is figyelembe kell vennünk, hogy azok, akik káplán helyett rendes lelkészként szerették volna megválasztani őt, azzal indokolták kérésüket, hogy őt „bizonyos költséggel exmittáltattuk”, vagyis nem szeretnék újabb kiadásokba keveredni egy másik lelkipásztor meghívása miatt.⁸⁰

Annak ellenére, hogy az esperes szerint Úri teológiai heterodoxiát követett el, a periratokhoz csatolt két prédikációjában nem lehet a vádpontokban felsorolt kihágások nyomára akadni, mert ezekben csak a gnoszticizmusról és az ókori görög eretnek filozófusokról értekezik hosszan, valamint a hit általi megigazulás módozatait ismertette.⁸¹ Filozófiai okfejtéseit valószínűleg nehezen tudták a lakosok nyomon követni, hiszen Szendrei Jánosné szerint azt állította, hogy „A Biblia nem az Isten beszéde, hanem az emberek szerették.”⁸² Úri nem tagadta, hogy beszélt ilyeneket, de nem ebben az értelemben, mert ő a vallásellenes filozófiák veszélyét próbálta elmagyarázni az embereknek, és egyáltalán nem ért egyet ezzel a deista felfogással.⁸³

Összegzésként megpróbáljuk megválaszolni azt a kérdést, hogy Úri a nép szemében „jó papnak” számított-e, és konfliktust okozott-e az általa képviselt vallásosság a lakosság által igényelt hitéletben.

Egyértelműen kijelenthetjük, hogy teológiai felfogása szokatlan volt, de vélemény szerint helyi szinten alapvetően nem ez okozta a konfliktust. Sokkal valószínűbb az, hogy Úri szociálisan érzékeny volt a parasztság problémáira, ezért szállt szembe a főbíró akaratával. Ebben valószínűleg közrejátszhatott a francia forradalom szellemiségének hazai terjedése is, noha semmilyen írásos dokumentum nem bizonyítja ezt. Ezt valószínűsíti az is, hogy 20 évvel később Körösladányban megtagadta a földesúrral való találkozást. Mindenesetre tény, hogy komoly ellenségeket szerzett magának a faluban, akik ráadásul erős pozíciókban voltak, hiszen ők irányították a települést. Pontosan ezt a helyzetet érezte az egyházkerület is, amikor azzal indokolta Úri Gyomáról való elhelyezését, hogy megosztó személyisége miatt nem várható a gyülekezet lecsillapodása: „nem-lehet az ő kegyelme Gyomán való lakásának idején reménykedni, hogy az elől-járók és a köz nép között egység légyen...”⁸⁴ Annak ellenére, hogy a lakosságot felháborították heterodox kijelentései, a konfliktus háttérében kirajzolódik egy olyan csoport, amely számára elfogadható volt prédikációs gyakorlata, mert igye-

⁷⁹ Kuthi Ádám esperes levele a gyomai külső előljáróknak, Ócsöd, 1803. szeptember 30. BML V.A.317.b.1.

⁸⁰ A gyomaiak második beadványa, Gyoma, 1803. december 15. TtREL I.1.b.42.807 nr. 11.

⁸¹ Kuthi Ádám levele, Ócsöd, 1803. július 26. TtREL I.1.b.42.807 nr. 3, Úri Sándor prédikációi TtREL I.1.b.42.807. nr. 12–13.

⁸² Dömény János által lefolytatott kivizsgálás, Gyoma, 1803. szeptember 26. TtREL I.1.b.42.807 nr. 4.

⁸³ Úri Sándor válasza a vádakra, Gyoma, 1803. szeptember 27. TtREL I.1.b.42.807 nr. 5.

⁸⁴ Békési egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvének kivonata, Gyoma, 1803. szeptember 27. BML V.A.317.b.1.

kezett őket a robottól megvédeni. Figyelembe kell még azt is vennünk, hogy az anyagiak is Úri mellett álltak, mert a lakosság nem szeretne volna újabb költségekbe verni magát egy újabb lelkész meghívásával. Ennek ellenére nem volt Úri támogatottsága általános, mert megpróbálkoztak a helyére egy másik lelkészt is (Földi János) meghívni.

Úgy gondolom a gyomaiak jelentős körében Úri „jó papnak” számított, a lakosság és lelképásztora között nem volt annyira éles különbség a vallásosságban. A lelkész vallásossága nem a nép és közte okozott konfliktust, hanem a prédikátor és az egyházi feljebbvalók között.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1938 *Népünk ünnepei*. Budapest: Szent István Társulat.

1980 *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Harmadik rész. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 5–952.*

BARCSA János

1908 *A Tiszántúli Ev. Ref. Egyházkerület története. 2. köt. 1711–1822*, Debrecen: Debrecen Szabad Királyi Város Nyomdája.

BÁRTH Dániel

2013a Szerkesztői előszó. In Báর্থ Dániel (szerk.): *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon. 5–7*. Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék.

2013 *Alsópapság és népi kultúra*. In Báর্থ Dániel (szerk.): *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon. 9–32*. Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék.

2014 *Katolikus felvilágosodás és népi kultúra a 18. századi Magyarországon*. In Hermann István (szerk.): *Padányi Biró Márton veszprémi püspök emlékezete. 39–58*. Veszprém: MNL Veszprém Megyei Levéltár.

BEKES Sámuel

1890 *A helveciai vallástételtartó gyomai eklézsia története. A Békés vármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat évkönyve. XIV. 95–115.*

BENDA Kálmán

1986 *A mezővárosi önkormányzat és az egyházak a XVI–XVIII. században*. In Novák László-Selmecei László (szerk.): *Falvak, mezővárosok az Alföldön. 301–307*. Nagykovács: Arany János Múzeum.

BODÓKI FODOR Zoltán – BODÓKI FODOR Zsigmond

1978 *Mezőtúr város története (896–1944)*. Mezőtúr: Városi Tanács.

DAKA István

1977 *Gyoma története az újratelepüléstől az 1848. évi polgári demokratikus forradalomig*. In: Szabó Ferenc (szerk.): *Gyomai tanulmányok. 37–85*. Gyoma: Gyoma Nagyközség Tanácsa.

DARVAS Tibor

1977 *Az iskolai oktatás története Gyomán*. In: Szabó Ferenc (szerk.): *Gyomai tanulmányok. 255–318*. Gyoma: Gyoma Nagyközség Tanácsa.

GYÖNGYÖSSY Orsolya

- 2014 *Plébánia és társadalom*. Szeged: SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai tanszék.

HAAN Lajos

- 2010 *Békés vármegye hajdana*. Budapest: Históriaantik.

HARSÁNYI Pál

- 1914 *A Gyomai Református Egyház története*. Mezőtúr: Török Nyomda.

HEGYI Ádám

- 2014 „...hogy a maga munkája helyett a másét mondotta el...” A református gyülekezet plágiumvitája Hódmezővásárhelyen a XVIII. század végén. *Fons*, XXI. 4. 431–459.

ILLYÉS Endre

- 1936 *A Magyar református földművelő ifjúság lelkigondozásának története*. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület.

IMRE Mihály

- 1984 A város művelődéstörténete a XVIII. századig. In Szabó Ferenc (szerk.): *Hódmezővásárhely története. I. A legrégebb időktől a polgári forradalomig*. 577–700. Hódmezővásárhely: Hódmezővásárhely tanácsa.

KARÁCSONYI János

- 1896 *Békésvármegye története. 2. köt. Különös rész. Az egyes városok községek, továbbá a birtokos és nemes családok története*. Gyula: Békésvármegye közönsége.

KIS Bálint

- 1992 *A Békési-bánáti református egyházmegye története*. Békéscsaba–Szeged: Csongrád Megyei Levéltár.

KISS Réka

- 2008 Református egyházfegyelmi iratok elemzési lehetőségei – koraújkori példák. In Fülemüle Ágnes – Kiss Réka (szerk.): *Történeti forrás - néprajzi olvasat*. 316–339. Budapest: L'Harmattan.
- 2011 *Egyház és közösség a kora újkorban. A Küküllői Református Egyházmegye 17–18. századi iratainak tükrében*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

KÓSA László

- 1983 A vallási közönyösség növekedése Magyarországon a 19. század közepén. *Népi kultúra – népi társadalom*. XIII. 211–235.
- 2011 Gyula alföldi mezőváros református presbitériuma a 19. században. In Kósa László: *Művelődés, egyház, társadalom*. 67–117. Budapest: Akadémiai Kiadó.

MADAY Pál

- 1960 *Békés megye városainak és községeinek története*. Békéscsaba: Munkácsy Mihály Múzeum.

RÁCZ István

- 1997 *Protestáns patronátus. Debrecen város kegyurasága*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

ROOIJAKKERS, Gerard

- 1989 Ecclesiastical power and popular Culture. The attitude of the Catholic Church towards Youth-Culture in the Southern Netherlands 1560-1700. In Rihtman, Dunja–Auguštin – Povrzanovič, Maja (ed.): *Folklore and Historical Process*, 41–56. Zagreb: Institute of Folklore Research.

SCHMIDT, Heinrich Richard

- 1995 *Dorf und Religion*. Stuttgart–Jena–New York: G. Fischer.

SZABADI István

- 2013 *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában*. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület.

CS. SZABÓ István

- 1989 Adatok egyes, a mai Békés megyében található református templomok középkori és XVIII. századi előzményeiről. In Erdmann Gyula (szerk.): *Békés megye és környéke XVIII. századi történetéből*. 617–637. Gyula: Békés Megyei Levéltár.

SZÁSZ Lajos

- 2013 A református lelkész és gyülekezete a 19. század első évtizedeiben. In Bárh Dániel (szerk.): *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*. 178–195. Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék.

SZEREMLEY Samu

- 1890 *Szőnyi Bénéámin és a hódmezővásárhelyiek 1717–1794*. Budapest: Hornyánszky Viktor.

SZIGETI Jenő

- 2010 Tizennyolcadik századi lelkézsorsok. *Egyháztörténeti Szemle*, X. 2. 59–82.
2011 A református egyházfegyelem gyakorlásának válsága a XVIII. és XIX. század fordulóján. In Horváth Emőke (szerk.): *Bűn, bűnhődés, büntetés*. 70–80. Budapest: L'Harmattan.

SZILÁGYI Miklós

- 1977 Mezővárosi társadalom és műveltség. In: Szabó Ferenc (szerk.): *Gyomai tanulmányok*. 575–652. Gyoma: Gyoma Nagyközség Tanácsa.

SZÖGI László

- 2001 *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919*. Budapest: ELTE Levéltára.

VARGA Zoltán

- 1935 A debreceni református egyház önálló igazgatásának kialakulása. *Debreceni Képes Kalendárium*. 35. 109–113.

ZOVÁNYI Jenő

- 2004 *A magyarországi protestantismus története 1895-ig*. 2. köt. Máriabesnyő – Gödöllő: Attraktor.

Levéltári források

BML

Magyar Nemzeti Levéltár–Békés Megyei Levéltár

- V.317.a.1. Gyoma mezőváros iratai. A községi előljáráóság iratai. Bírói feljegyzések 1801–1804.
V.317.b.1. Gyoma mezőváros iratai. Közigazgatási iratok. Iratok 1739–1820.

V.317.b.23. Gyoma mezőváros iratai. Közigazgatási iratok. Currens 1803.

V.317.f.2. Gyoma mezőváros iratai. Községi bíraskodási iratok. Peres jegyzőkönyvek 1797–1806.

GyREL

Gyomai Református Egyházközség Levéltára

I.157.a. Anyakönyvek

TtREL

Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (Debrecen)

I.1.b.12.201. Püspöki Hivatal iratai. Egyházkerületi közgyűlési iratok. Olcsvai Gál András gyomai lelkész fegyelmi ügye, 1773.

I.1.b.42.807. Püspöki Hivatal iratai. Egyházkerületi közgyűlési iratok. Úri Sándor gyomai káplán fegyelmi heterodoxia miatt 1802.

I.1.b.71.1559. Püspöki Hivatal iratai. Egyházkerületi közgyűlési iratok. Úri Sándor körösladányi helyettes lelkész ügye, 1823.

I.1.b.72.1589. Püspöki Hivatal iratai. Egyházkerületi közgyűlési iratok. A békési tractusban s főleg Hódmezővásárhelyen tartott püspöki látogatás jegyzőkönyve, 1824.

I.29.a.2. Békés-Bánáti Egyházmegye iratai. Jegyzőkönyvek. Közgyűlési jegyzőkönyv 1787–1829.

I.29.h.1. Békés-Bánáti Egyházmegyei iratai. Egyházlátogatási iratok 1786–1843.

I.29.i.6. Békés-Bánáti Egyházmegyei iratai. Egyházközségekre vonatkozó iratok. Békés 1793–1869.

I.29.i.50. Békés-Bánáti Egyházmegyei iratai. Egyházközségekre vonatkozó iratok. Gyoma 1794–1865.

I.29.i.67. Békés-Bánáti Egyházmegyei iratai. Egyházközségekre vonatkozó iratok. Hódmezővásárhely 1765–1841.

I.29.o.1. Békés-Bánáti Egyházmegyei iratai. Igazgatási iratokhoz segédletek. Esperesi napló 1816–1862.

Hegyi Ádám

egyetemi adjunktus

SZTE BTK Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék

e-mail: hegyi@bibl.u-szeged.hu

telefon: 06303270720

Ádám Hegyi

The relationship of priest and congregation in 1802 on the example of Sándor Úri, chaplain in Gyoma

In historical ethnography in Hungary and abroad more and more studies are devoted to the history of the cultural gap between lower clergy and village society. In the early modern era there was a considerable conflict between lower clergy and the claims of folk religiosity, because of the dogmatic innovations and the higher educational qualifications of the clergy, who tried to hinder the practice of

such folk customs that were regarded as conflicting with the theological principles of Christianity. The notion of 'good priest' did not necessarily overlap with the ethical values prescribed by ecclesiastical canons, because members of a congregation may have supported their priest even if he offended ecclesiastical discipline and obedience. This support lasted as long as the priest served the religious needs of the congregation, but automatically came to a halt if the priest rejected the demands of local population. The conflict between the chaplain of Gyoma and the congregation in 1802 on the basis of the analysis of the sources (records of the ecclesiastical court and the written sermons of Sándor Úri) was not rooted in diverging claims as to religious practice. The main reason for the conflict was that the chaplain was not willing to serve the needs of the leaders of the local community and tried to manage the congregation in compliance with his own will and ideas.